

3. Огієнко І. Рідна мова / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) ; упоряд., автор передм. і коментарів М. С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2010. — 436 с.
4. Огієнко І. Український стилістичний словник. Підручна книжка для вивчення української літературної мови / проф. І. Огієнко. — Львів : Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1924. — 496 с.
5. Топіха В. Іван Огієнко про мовні взаємовпливи / В. Топіха, М. Голубева // Велетень науки: матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка / за ред. А. А. Марушкевич. — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 90.
6. Піддубна В. “Український стилістичний словник” І. Огієнка та його рецепція в Галичині / Вікторія Піддубна // Současna ukrainistika. Problemy jazyka, literatury a kultury. 2. Čast: Sbornik článků IV Olomoucké symposium ukrainistů 28. — 30. srpna 2008. — С. 575-581. — Режим доступу: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/Philol_97_Ucrainica_III_CAST_2.pdf.

The article analyzes the “Ukrainian stylistic dictionary” of the Ivan Ohienko in the field of Ukrainian language. Special attention is given to the study of normative principles of usage and spelling of foreign words.

Key words: foreign words, literary language, antroponym, toponym.

Отримано: 30.08.2011 р.

УДК 821.161.2`05/06

М. О. Лецкін

Житомирський державний університет імені Івана Франка

“...НЕ ЗАБУТИ Й МЕНЕ, МАЛОГО ПРАЦІВНИКА...” (ІВАН ОГІЄНКО ТА ІВАН ФРАНКО)

Стаття присвячена нетривалим листовним контактам великих українців — І. Огієнка та І. Франка — і тривалому інтересові І.Огієнка до життя та творчості його старшого однодумця, головним чином до творчості письменницької.

Ключові слова і словосполучення: вірші, оповідання, драма, соборна українська літературна мова.

Наддністрянцю Іванові Франку було 26 літ, коли на світ з’явився його тезко наддніпрянець Іван Огієнко. На цей час (1882 р.) І. Франко вже протягом восьми років друкував вірші. У рік народження І. Огієнка вийшла прозова книжка І. Франка “Бориславські оповідання” зі знаковою повістю “Борислав сміється”. І. Огієнку було п’ять літ, коли в І. Франка вийшла у світ перша віршована збірка “З вершин і низин” (1887) з такими перлинами політичної поезії, як “Національний гімн”, “Каменярі”, “Товаришам із тюрми”, “Тюремні сонети”, 15 років — коли світ побачила Франкова драма “Украдене щастя”, а її автор, уже відомий своїм внеском в українську науку, захистив у Віденському університеті докторський ступінь. 1906 р., коли І. Огієнко був студентом Київського університету, І. Франкові в Харківському університеті було присуджено почесний ступінь доктора словесності [1, с. 428-429].

З іншого боку, коли 1916 р. скінчилося 60-літнє земне життя І. Франка (що перешкодило процесу висування його кандидатури на здобуття Нобелівської премії [2, с. 62]), І. Огієнко лише починав свою гуманітарну наукову путь, він був приват-доцентом і в рідному Київському університеті прочитав свій перший курс, паралельно з цим учителював [3, с. 21-22].

Здавалося б, важко безпосередньо перетнутися життєвим шляхам цих двох українців — представників різних поколінь, громадян різних імперій, важко розраховувати на їхнє особисте спілкування... Та все ж таке спілкування мало місце, хоча й тривало, звісно, недовго.

І. Франко звернув увагу на перші наукові кроки І. Огієнка ще тоді, коли той був на студентській лаві, але завдяки зближенню із корифеями українського духу вже вийшов на стежу наукового філологічного друкування. Так, І. Франко писав М. Грушевському, відгукуючись про Огієнків “Огляд українського язикознавства”, вміщений в редактованих Франком “Записках Наукового Товариства імені Шевченка” за 1907 р. (фактично це був опосередкований лист до самого І. Огієнка): “Статті Огієнка дав я поки що половину (близько 50 сторінок скрипту); думаю, що на одну книжку “Записок...” вона буде занадто довга. Стаття загалом добра і старанно написана, та й язикових поправок вийшло менше, як я зразу думав” [4, с. 44].

А ось і безпосередні епістолярні стосунки І. Огієнка та І. Франка. Огієнко, щу розпочав літературознавчі дослідження й мав інтерес до письменників минувшини, шанобливо і скромно звертається до старшого колеги:

“Високоповажний добродію! Пересилаю Вам дещо з моїх праць. Вкупі з тим звертаюся до Вас з проханням не забути й мене, малого працівника, своїми шановними дослідями. Дуже бажав би мати Ваші праці по історії української літератури. Ніде не можу достати Вашої розвідки про Івана Вишенського.

Дуже прошу вибачити мені за таке турбування Вас. З щирою пошаною до Вас — І.Огієнко. 11.12.1911”.

І. Франко відповів відразу — і з не меншою серйозністю та шанобою:

“Високоповажний Добродію! Спасибі Вам за присилку Ваших праць, про котрі мені бажается дати свою оцінку. Посилаю Вам дещо із своїх праць, яких відбивки є у мене. Моєї книжки про Вишенського тепер дуже трудно дістати, бо вона вся розійшлася. Бажалось би вислати Вам мій “Нарис історії української літератури” та “Молоду Україну”, але сі книжки, видані Видавничою Спілкою, я мусів би купувати. Остаюся з поважанням.

Ваш Д-р Іван Франко. 3 січня 1912” [4, с. 43].

Такими були недовгі епістолярні стосунки двох Великих Українців — стосунки *прижиттєві*. Бо, як не парадоксально, І. Огієнкові довелося зіткнутися з І. Франком вже за два роки *після його смерті* — й до того ж із Франком не як літературознавцем та істориком літератури, а як із поетом.

Йдеться про згаданий вже “Національний гімн”, датований 1880 р., з якого варто навести перший чотиривірш, аби стали зрозумілими подальші наші виклади:

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й Ляхові служити!
Довершилась України кривда стара, —
Нам пора для України жити [5, с. 33].

А почати наші виклади варто ось із чого:

“1918. IV. Широко умотивоване пропозиція Огієнка в Університетській Комісії заснувати в Кам’янці не філію, але окремий державний повний Університет. Переконливо уловив, що Кам’янець кочче потребує університету й добре надається до того. Комісія погодилась на це, але з умовою, що Огієнко візьме на себе організацію цього університету бодай на два перші роки” [3, с. 28].

Так воно й сталося: в Кам’янці-Подільському було створено український державний університет, ректором якого і став професор І. Огієнко, — і цей університет, нині вже зі статусом національного, по праву увінчаний ім’ям свого першого керівника. Але повернімося в той період. Створення Кам’янець-Подільського університету стало справою загальноукраїнською, воно відзначалося як національне свято молоді й переповненої райдужних сподівань Української самостійної держави. Ось яскравий приклад цього: газета “Нова Рада” в №198 за 1918 рік повідомляла, що в м. Чуднів Волинської області (нині це райцентр Житомирщини) серед учнівства відбулося святкування відкриття Кам’янець-Подільського університету, на святі виголошувалися промови про значення нового університету для українського народу, після кожної промови хор виконував гімн “Не пора...”, “Заповіт” та інші пісні, після чого “діти з гарним настроєм розійшлися по хатах” [5, с. 62]. Тут заслуговує на увагу те, як глибинно розуміло просте українство єдність нації, своєї щойно повсталій держави, коли співало разом і “Не пора...” “західняка” І. Франка, і “Заповіт” “східняка” Т. Шевченка, який і в цьому творі закликав кайдани порвати й жити в сім’ї вольній, новій, і в іншому таврував “малоросів” як “варшавське сміття, грязь Москви”, і що єдність України сповідував усе життя й І. Огієнко..

Однак те, що так романтично відбулося 1918 р. в умовах незалежної, хоч і загроженої в УНР, набуло драматичного характеру двома роками пізніше. Ось що повідомляв про це сам І. Огієнко, називаючи себе у третій особі:

“1920. 10.III. Величезна й урочиста маніфестація Кам’янець-Подільської людності з приводу Шевченківського свята. Багатотисячні лави зо співами проходили коло Головноуповноваженого, що стояв на авті біля Управління. Одна з лав ніби заспівала “Не пора” (Головноуповноважений того не чув).

1920. 11.III. Наказ Довудци повіту й міста кап. Оцеткевича й відповідний пильний лист до Головноуповноваженого, щоб до 20 бе-

резня всі, хто походить із Галичини, опустили територію на схід до Збруча (бо ніби це галичани співали “Не пора”)¹ [3, с. 96].

Цей епізод заслуговує на пояснення. На той час (березень 1920 р.) уряд УНР, знекровленої більшовицькою навалою зі сходу, був змушений погодитися на те, щоб військо Польщі зайняло Кам’янець-Подільський — останню тимчасову столицю УНР — із заходу й не пустило туди радянську армію за умови, що інтереси Української держави тут представлятиме І. Огієнко, якого до його міністерського статусу наділили ще й особливою посадою Головноуповноваженого — фактично замітника всього уряду, і що українське політичне життя на цій території в певних рамках буде дозволятися новою окупаційною владою. Ці умови в цілому поляками виконувалися, про що свідчить маніфестація в день Шевченкових роковин. Але серед маніфестантів пролунало Франкове “Не пора”, яке польська влада пропустила би повз вуха, якби цей текст починався бодай із другої строфи; але перша строфа з крамольними словами “Не пора, не пора, не пора Москалеві й *Ляхові* служити!” не могла залишитися безкарною, через це й відбулася репресія, причому торкнулася вона лише галичан, земляків І. Франка, бо лише вони були тоді підданими Польщі, “східняки” ж польської влади давно не знали. Думаємо, що “провина” І.Огієнка у цьому казусі таки була, бо він протягом двох років і як ректор університету виховував студентів у проукраїнському дусі, і як міністр УНР у цьому місті займався тим самим із населенням. Але йому, українському урядовцеві з обрізаними можливостями на території, що стала польською, довелося дипломатично виходити із загрозованої ситуації, тим паче що і спогади “Моє життя” друкувалися у 30-ті роки на території Польщі, в еміграції — звідси, вочевидь і “Головноуповноважений того не чув”, і “*ніби* це галичани співали”. Й хист державця-дипломата на той час переміг: як свідчив сам І.Огієнко того ж березня 1920 р., але трохи згодом, мав місце “протест Головноуповноваженого Огієнка перед генералом Крайовським проти наказу кап. Оцеткевича про висилку галичан. Ген. Крайовський наказ цей частинно відмінив, частинно злагодив” [3, с. 96].

І. Огієнко постійно досліджував творчість І. Франка [6, с. 96], високо поцінював його доробок. Багато проявів цього можна знайти у праці 1918 р. “Українська культура”. Так, І. Огієнко у рубриці “Українські письменники Галичини” першим називає й портретно репрезентує І. Франка: “Проф. Іван Франко (1856-1915¹), славний український вчений і поет” [7, с. 119].

Постать І.Франка фігурувала в листах до І. Огієнка 40-х років, автором яких був український єпископ в Австралії Сильвестр (у миру — науковець Гаєвський). Так, 8 жовтня 1946 та 1 листопада 1948 р. він розповідав про свою працю «Франко як творець “Мойсея”» і про труднощі в оприлюдненні цієї праці [8, с. 451, 459].

Чимале місце займають роздуми про І. Франка й у праці І. Огієнка “Історія української літературної мови” (1949 р.). Цілий розділ монографії має назву “Роль Івана Франка в розвії літера-

¹ Так в І. Огієнка. — М. Л.

турної мови” [9, с. 272-276]. Питання соборної української літературної мови для І. Огієнка було принциповим, і ставлення того чи того письменника до цієї проблеми визначало його оцінку з боку І. Огієнка. Ось чому в “Історії української літературної мови” він неодноразово оцінює І. Франка: з одного боку, “найбільший письменник Іван Франко..., поет і вчений” [9, с. 272-273], “значення мови в житті народу Франко розумів глибоко”, “Франко виховувався на літературі європейській та окремих слов’янських народів. Москвофілом він ніколи не був” [9, с. 274]; з іншого боку, Франко “мав багато даних перейти на всеукраїнську літературну мову, але того не зробив” [9, с. 273]. Підсумковий же висновок І. Огієнка такий: “Та все-таки треба сказати, що з часом Франкова мова стала таки найкращою в Галичині, чому його твори знаходили й знаходять широкого читача і в Україні Наддніпрянській” [9, с. 276].

1965 року в Канаді побачила світ праця І. Огієнка (митрополита Іларіона) “Дохристиянські вірування українського народу”. Тут натрапляємо на сліди осмислення спадку І. Франка: зокрема, говорячи про персоналізацію у віруваннях та народному епосі звів, про лихі сили у творах українських письменників, автор посилається на І. Франка — а саме, на його казку “Лис Микита” [10, с. 65, 148].

Дослідники відзначали точки дотику в літературній та науковій діяльності І. Франка та І. Огієнка. Це стосується, зокрема, поетичного перекладу та аналізу “Слова про Ігорів похід” [4, с. 414-415; 11, с. 248-255]. Багато чого ріднило двох великих представників двох гілок українства — І. Франка та І. Огієнка, які все життя поєднували поетичну та драматургічну творчість із науково-дослідницькою гуманітарною діяльністю. А найважливіше те, що єднало їх глибоке почуття приналежності до єдиної української нації. І. Франко писав: усе, що “йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими вселюдськими фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації” [12, с. 75]; аналогічно й І. Огієнко вважав, що “безбатченство роз’їдає й присипляє національну чуйність народу й веде сам народ до руїни” [13, с. 34]. І. Франкові болів пригнічений стан рідного народу (“народе мій, розбитий вщент...” [14, с. 69]); те ж саме боліло й І. Огієнкові («Ми недержавні тільки тому, що ми незакінчена нація, що ми ще не вміємо говорити «єдиними устами і єдиним серцем»» [13, с. 49]).

Тож, поза сумнівом, обидва великі українці — і І. Франко, і І. Огієнко, — попри те, що одного з них за радянських часів підносили на п’єдестал, ретельно фільтруючи¹ й “комунізуючи”, а другого замов-

1 «На моє дуже емоційне запитання про підстави вилучення під час обшуку в якості антирадянських матеріалів... відомого, принаймні на заході України, великого вірша Івана Франка до дня 50 роковин смерті Тараса Шевченка, — бо як же твори можуть бути антирадянськими, якщо писалися ще до появи радянської влади, — відповідь була вбивчою: “Таке закінчення нещодавно дали і експерти»» [15, с. 69]. На початку 30-х років ХХ століття завідувачка школи, в якій учителював Т.Осьмачка, доносила владі про такі “антирадянські” прояви вчителя, як уперте посилення на творчість І. Франка [16, с.58].

чували або таврували, нині, в незалежній і вимріяній, вибороній ними України, займають належне їм почесне місце поряд із Т. Шевченком.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. — Донецьк : Стакер, 2001. — 496 с.
2. Даниленко В. Лісоруб у пустелі / В. Даниленко. — К. : Академвидав, 2008. — 352 с.
3. Огієнко І. Моє життя / І. Огієнко. — Житомир : Полісся, 2002. — 120 с.
4. Тимошик М. “Лицусь навіки з чужиною...” / М. Тимошик. — Вінніпег ; К. : Український православний Собор — Наша культура і наука, 2000 — 548 с.
5. Сохацька Є. “Молюся за весь Рідний Край...” / Є. Сохацька. — Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2007. — 276 с.
6. Монастирецький Л. І. Огієнко — творець і дослідник української літератури / Л. Монастирецький // Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні. — Житомир : Журфонд, 1997. — С. 96.
7. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. — К. : Вид-во Є. Череповського, 1918. — 264 с.
8. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). — К. : Києво-Могилянська академія, 2006. — 568 с.
9. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. — К. : Наша культура і наука, 2001. — 440 с.
10. Іларіон, Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. — Вінніпег : Інститут дослідів Волині, 1965. — 424 с.
11. Лютко Н. “Слово про Ігорів похід” у дослідженнях Івана Франка та Івана Огієнка: спроба порівняння / Н. Лютко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. — Кам'янець-Подільський, 2007. — Вип. IV. — С. 248-259.
12. Вонсович Г. Умови формування та характерні риси українського націоналізму новітнього часу / Г. Вонсович // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. — Кам'янець-Подільський, 2006. — С. 73-78.
13. Огієнкові афоризми і сентенції. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. — 96 с.
14. Гандзій О. Проблеми меншовартості у працях Івана Огієнка та Романа Іваничука: спроба типологічних характеристик / О. Гандзій // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. — Кам'янець-Подільський, 2007. — Вип. IV. — С. 66-76.
15. Антонюк З. Рефлексії ідентичності / З. Антонюк. — К. ; Харків : Дух і літера, 2007. — 272 с.
16. Скорський М. Тодось Осьмачка / М. Скорський. — К. : Український центр духовної культури, 1999. — 224 с.

The article is dedicated to the short-long written contacts of the great Ukrainians — Ivan Ohienko and Ivan Franko — and to the long interest of Ohienko to the life and creative work of his elder adherent, especially to the work of a writer.

Keywords and word-combinations: poem, story, drama, united literary Ukrainian language.

Отримано: 23.12.2010 р.